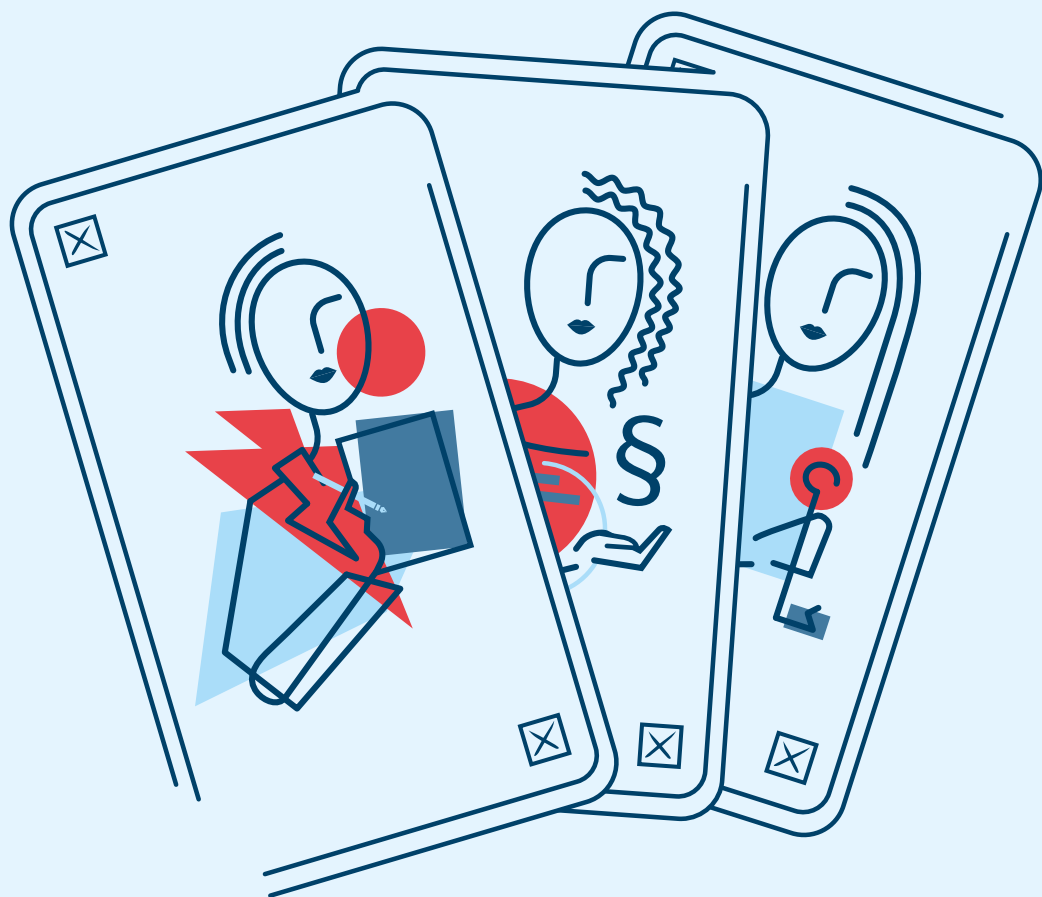

Kobiety w polityce

Sfera publiczna

pod redakcją Moniki Banaś

KOBIETY
W POLITYCE
SFERA PUBLICZNA

seria pod redakcją
Moniki Banaś

3

Rada naukowa:

Prof. dr hab. Ewa Bujwid-Kurek, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Prof. dr hab. Jerzy Nikitorowicz, Uniwersytet w Białymstoku

Dr hab. Adam Nobis, prof. UW, Uniwersytet Wrocławski

Prof. dr hab. Tadeusz Paleczny, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Prof. dr hab. Halina Rusek, Uniwersytet Śląski

KOBIETY W POLITYCE SFERA PUBLICZNA

pod redakcją Moniki Banaś

Kraków 2020

Copyright by individual authors, 2020

Recenzenci

Prof. dr hab. Ryszard Czarny

Dr hab. Krystyna Leszczyńska, prof. UMCS

Opracowanie redakcyjne

Magdalena Kusak

Skład i łamanie

Stanisław Tuchołka • panbook.pl

Projekt okładki

Katarzyna Stelmachowska

Publikacja sfinansowana przez Instytut Studiów Międzykulturowych

Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych

Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

oraz Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Społecznego

i Dialogu Międzykulturowego COOPERANTIS

Publikację wydano w dwóch wersjach: papierowej i elektronicznej

Pierwotna jest wersja drukowana

ISBN 978-83-8138-341-7 (druk)

ISBN 978-83-8138-342-4 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381383424>

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

<https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

O potrzebie działania	7
Dariusz Juruś	
Etyka troski jako feministyczna krytyka kantyizmu, utylitaryzmu i liberalizmu	13
Emil Orzechowski	
„Sarmatia’s daughter grand!”	31
Anna Citkowska-Kimla	
Jak być skuteczną w świecie polityki? Życie i działalność Róży von Thun	59
Eliza Nowacka	
Kobiety w polskim parlamencie po roku 1989	77
Joanna Aleksandra Radowicz	
Kobiety w polityce brytyjskiej	91
Violetta Gul-Rechlewicz	
Sytuacja kobiet ze środowisk uchodźczych oraz imigracyjnych w Niderlandach	113

Ewa Bujwid-Kurek	
<i>Who is who</i> – kobiety w roli piastujących najwyższe funkcje w państwach pojugosłowiańskich	137
Joanna Wardęga	
Peng Liyuan na tle innych pierwszych dam w dyplomacji publicznej Chin	157
Ewa Kamińska	
Kobiety wobec polityki – polityka wobec kobiet: rola i pozycja kobiet w społeczeństwie Japonii od okresu Meiji do współczesności	179
Renata Hołda	
Cesarzowa Elżbieta (Sisi). Kobieta obok polityki?	207
Monika Banaś	
Kulturowy potencjał femipolityki na przykładzie Irlandii przełomu XX i XXI wieku	233
Bibliografia	257
Indeks osobowy	287
Women in Politics. The Public Sphere	295

Violetta Gul-Rechlewicz¹

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

SYTUACJA KOBIET ZE ŚRODOWISK UCHODŹCZYCH ORAZ IMIGRACYJNYCH W NIDERLANDACH

Wprowadzenie

W debacie o integracji mniejszości etnicznych wątek kobiet, które są uchodźczyniami, jest wciąż mało eksponowany. Tymczasem badania pokazują, że to właśnie one potrzebują dużo więcej wsparcia ze strony społeczeństwa przyjmującego niż mężczyźni reprezentujący to samo środowisko². Od czasu przybycia do Niderlandów dużej liczby uchodźców (przyjmuje się lata 2014–2015) wciąż aktualne pozostają problemy ich integracji oraz form pomocy ze strony między innymi instytucji państwowych, gmin czy organizacji działających na rzecz mniejszości etnicznych. Mimo że wymienione podmioty ciężko pracują nad integracją i aktywizacją zawodową przybyłych, działania te nadal nie są wystarczające. Jak pokazuje monitor miejskiej polityki wspierania zatrudnienia uchodźców z 2017 roku (*Monitor gemeentelijk beleid arbeidstoeleiding vluchtelingen 2017*), dla 37% z nich (tj. dwóch piątych osób legitymujących się prawem pobytu w Niderlandach) nie ma jeszcze wdrożonych w pełni zadowalających procedur działania w kierunku integracji na rynku pracy³.

¹ Dr hab.; ORCID: 0000-0002-6471-2395; v.gul.rechlewicz@gmail.com.

² *Een kwestie van tijd? De integratie van asielzoekers: een cohortonderzoek*, red. M. Maliepaard, B. Witkamp, R. Jennissen, Den Haag 2017 (*Cahier 2017-3*).

³ I. Razenberg, M. Kahmann, M. de Gruijter, *Monitor gemeentelijk beleid arbeidstoeleiding vluchtelingen 2017*, Utrecht 2017, <https://www.kis.nl/sites/default/files/>

Wydaje się na przykład, że brak rozróżnienia między płciami w strategiach gmin oraz w projektach dotyczących polityki zatrudnienia imigrantów (również uchodźców) prowadzi w efekcie do niesymetrycznych wyników na linii kobiety–mężczyźni, z ewidentną szkodą dla pozycji kobiet. Kobiety bowiem, co zostanie przedstawione w niniejszym tekście, już na pierwszym etapie procesu integracji znajdują się w mniej korzystnej sytuacji niż mężczyźni. Ponadto z upływem czasu ich położenie zasadniczo się nie poprawia. Świadomość, że kobiety imigrantki/uchodźczynie⁴ zasługują na uwagę, sukcesywnie jednak w Niderlandach rośnie. Jest to widoczne w pojawiających się coraz częściej inicjatywach instytucji rządowych oraz pozarządowych, które skierowane są w szczególności do kobiet ze środowisk zróżnicowanych kulturowo. Szereg projektów tworzonych jest w celu wzmocnienia pozycji społecznej tej właśnie grupy kobiet, rozwoju ich talentów czy wspierania inicjatyw, z którymi występują⁵.

Kluczowe pytania badawcze zawarte w niniejszym tekście sprowadzają się do trzech kwestii: (1) czy kobiety ze środowisk imigranckich/uchodźczych są traktowane tak samo jak mężczyźni imigranci/uchodźcy, (2) jakie bariery ograniczają partycypację kobiet imigrantek/uchodźczyń na rynku pracy oraz (3) czy element specyficzny dla danej płci jest brany pod uwagę w poradnictwie zawodowym skierowanym do grup zróżnicowanych etnicznie.

Artykuł powstał w oparciu o niderlandzką (w większości) literaturę przedmiotu, raporty oraz analizy holenderskiego Centralnego Biura Statystycznego, opracowania Agencji Planowania Społecznego i Kulturalnego (Sociaal en Cultureel Planbureau) oraz projekty organizacji pozarządowych zajmujących się integracją mniejszości etnicznych (głównie kobiet) w Niderlandach.

bestanden/Publicaties/monitor-gemeentelijk-beleid-arbeidstoeleiding-vluchtelingen-2017.pdf (15.04.2020).

⁴ Tekst ten obejmuje swym zakresem problem uchodźczyń, ale stanowić będzie również szersze odniesienie związane z dyskryminacją i nierównym traktowaniem oraz stereotypowym postrzeganiem kobiet ze środowisk zróżnicowanych kulturowo i religijnie, między innymi imigrantek ekonomicznych oraz tych imigrantek/uchodźczyń, które dołączyły do swoich rodzin osiedlonych w Niderlandach (nid. *nereizigers*).

⁵ A. van Hinsberg, *Emancipatiemonitor: vrouwen met een migratieachtergrond blijven achter*, KIS, 14.12.2018, <https://www.kis.nl/artikel/emancipatiemonitor-vrouwen-met-een-migratieachtergrond-blijven-achter> (15.04.2020).

Uchodźcy w Niderlandach w czasach kryzysu migracyjnego

Dane ogólne

Królestwo Niderlandów, będąc sygnatariuszem Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (European Convention on Human Rights, ECHR), zapewnienia ochronę tym, którzy uciekają przed wojną, przemocą, nie-ludzkim oraz poniżającym traktowaniem. Rząd holenderski, wypełniając zobowiązania wobec potrzebujących, okazuje im wsparcie i wszelką należną pomoc. W latach, które zostały przyjęte za szczytowy okres kryzysu uchodźczego, tj. 2014–2015, do Niderlandów przybyli uciekinierzy z północnej oraz wschodniej Afryki (zwłaszcza Erytrei) oraz z Syrii. Od dwudziestu lat aż do tej chwili w Królestwie nie odnotowano tak dużej liczby osób starających się o azyl. W krytycznym momencie, w połowie września 2015 roku, sekretarz stanu ds. bezpieczeństwa i sprawiedliwości Klaas Dijkhoff zaktywizował w trybie pilnym wszystkie holenderskie gminy, aby przygotowały infrastrukturę konieczną do przyjęcia rzeszy ubiegających się o azyl uchodźców. Recepcją zajęła się Centralna Agencja ds. Przyjmowania Poszukujących Azylu (Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers, COA), zarządzając adaptację wybranych lokali kwaterunkowych. Począwszy od połowy września 2015 do końca stycznia 2016 roku, sto czterdzieści jeden gmin wywiązało się ze swojego zadania przy dużym – co istotne – wsparciu wolontariuszy oraz wychodzących z inicjatywą obywatelską mieszkańców, pomagających odnaleźć się uchodźcom w nowej dla nich rzeczywistości⁶.

W latach 2014–2015 liczba wniosków o azyl wzrosła ponaddwukrotnie w stosunku do lat poprzednich, stawiając tym samym Niderlandy w czołowie państw europejskich cieszących się największym zainteresowaniem ze strony uchodźców. W 2014 roku liczba wnioskujących wynosiła 29 890, zaś w 2015 – 59 100, co jednoznacznie wskazuje na spektakularny wręcz przyrost liczby wnioskodawców. Zdecydowaną większość uchodźców, bo około 70%, stanowili mężczyźni, w tym 20% osoby niepełnoletnie. W niedługim

⁶ V. Wijkhuijs, M. van Duin, *Vluchtelingencrisis 2015: Lessen uit de crisisnoodopvang*, Arnhem 2017, *passim*, <https://www.ifv.nl/kennisplein/Documents/20170315-IFV-Vluchtelingencrisis-2015-lessen-uit-de-crisisnoodopvang.pdf> (15.04.2020).

czasie do grupy przybyłych dołączyły również kobiety. Tym razem to one stanowiły większość (ok. 60%)⁷. Wśród uchodźców starających się w tych latach o azyl w Niderlandach przodowali przede wszystkim obywatele Syrii oraz Erytrei (90%)⁸. Co istotne, od stycznia 2013 roku do października 2016 zgodę na pozostanie w Królestwie uzyskali, już na pierwszym etapie procedowania wniosków, właśnie ci uchodźcy, tj. 42% Syryjczyków oraz 21% Erytrejczyków⁹. Kolejna ich fala, chociaż mniejsza (17% obywateli Syrii, 6% – Erytrei), napłynęła do Niderlandów w 2017 roku. Pozostałe grupy reprezentowane były przez Irakijczyków (5%) oraz Mołdawian (5%)¹⁰. W czerwcu 2017 roku do swoich rodzin dołączyli głównie Syryjczycy (63%) i Erytrejczycy (15%); 9% stanowili tzw. bezpieczeństwa¹¹.

Jednocześnie, co warto podkreślić, rząd nadal brał pod uwagę ewentualny nowy nagły napływ migrantów, co tym samym stawiało w gotowości ośrodki recepcyjne we wszystkich holenderskich gminach¹². Przewidywano bowiem, że składający wnioski będą następnie korzystać z programu łączenia rodzin, co automatycznie miało przełożyć się w bliskiej perspektywie na zwiększenie liczby uchodźców *per saldo*. Arjen Leerkes i Peter Scholten podnosili wówczas temat trudnej do przewidzenia sytuacji na Bliskim

⁷ *From Refugees to Workers: Mapping Labour Market Integration Support Measures for Asylum-Seekers and Refugees in EU Member States*, t. 2: *Literature Review and Country Case Studies*, Migration Policy Centre 2016, s. 93.

⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Jaarrapport Integratie 2016*, Den Haag–Heerlen–Bonaire 2016, s. 40.

⁹ A. Leerkes, P. Scholten, *Landen in Nederland. De vluchtelingenstroom in integratieperspectief*, In opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Rotterdam 2016, s. 6, http://peterscholten.net/images/Documents/Landen_in_Nederland_De_vluchtelingenstroom_in_integratieperspectief_-_final_februari_23.pdf (15.04.2020).

¹⁰ Dane liczbowe pozyskane zostały 5 sierpnia 2017 roku. Więcej w: V. Gul-Rechlewicz, *Nauka, polityka, integracja. Kontrowersje wokół holenderskiej polityki imigracyjnej*, wyd. 2 popr. i posz., Kielce 2017.

¹¹ *Asylum Trends: Monthly Report on Asylum Applications in The Netherlands. Recent Trends*, June 2017, Ministry of Security and Justice, Immigration and Naturalisation Service (IND), IND Business Information Centre (BIC), s. 5, https://ind.nl/en/Documents/AT_June_2017.pdf (15.04.2020).

¹² *Opvangcapaciteit COA voor eind 2017 naar 31.000 plaatsen*, 26.04.2017, <https://www.coa.nl/nl/actueel/nieuws/opvangcapaciteit-coa-voor-eind-2017-naar-31000-plaatsen> (2.08.2017).

Wschodzie, która – jak prognozowali – może wygenerować nowy strumień uciekinierów. Zdaniem holenderskich badaczy napływ potencjalnych imigrantów z Afryki Subsaharyjskiej w nadchodzących dekadach spowodowany będzie zmianami strukturalnymi, tj. trendami ekonomicznymi oraz demograficznymi, jakie zachodzą na tym obszarze, generując odpływ ludności z regionu, zwłaszcza z Kamerunu, Nigerii oraz Ghany¹³. Znaczna część uchodźców, zdaniem ekspertów, pozostanie w Niderlandach na stałe, przyczyniając się do zwiększenia liczby cudzoziemców w tym państwie. Stąd tak ważna staje się kwestia ich przyjęcia, a następnie integracji ze społeczeństwem holenderskim.

W holenderskiej debacie o integracji problemy związane z równością płci w odniesieniu do środowisk imigracyjnych były do niedawna jeszcze, jak twierdzi Inge Razenberg z zespołem, mocno zaniedbywane¹⁴. Stan ten potwierdzają badania rynku pracy odnośnie do partycypacji w nim przedstawicieli mniejszości etnicznych, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji kobiet. W większości opracowań brak jednak wskazań, dlaczego tak się dzieje, jakie są możliwości zatrudniania imigrantek oraz jakie ewentualne bariery utrudniają im podjęcie pracy¹⁵. Badania przeprowadzone w 2017 roku przez zespół Mikkela Barslunda pokazują, że imigrantki niezachodnie (nie tylko uchodźczynie) zamieszkujące państwa Unii Europejskiej mają znacznie niższy udział w rynku pracy niż imigranci niezachodni¹⁶. Ma to swoje odzwierciedlenie również w tych państwach, gdzie odnotowuje się zwiększony napływ uchodźców w ostatnich latach. Ta tzw. różnica między płciami wydaje się występować głównie wśród imigrantów o niskich kwalifikacjach, ale – co warto podkreślić – obserwowana jest także wśród osób z wykształceniem średnim lub wyższym. Ostatnie badania przeprowadzone w Amsterdamie potwierdzają, że kobiety posiadające od niedawna prawo

¹³ A. Leerkes, P. Scholten, *Landen in Nederland...*, s. 7.

¹⁴ I. Razenberg, M. Kahmann, M. de Gruijter, *'Mind the gap': barrières en mogelijkheden voor de arbeidsparticipatie van vluchtelingenvrouwen*, Utrecht 2018, <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/barrieres-mogelijkheden-arbeidsparticipatie-vluchtelingenvrouwen.pdf>.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ M. Barslund, A. Di Bartolomeo, L. Ludolph, *Gender Inequality and Integration of Non-EU Migrants in the EU*, CEPS Policy Insight, No. 2017/06, CEPS, Brussels 2017, http://aei.pitt.edu/84486/1/No_2017-06_MB_et_al_Gender_Inequality_and_Integration_of_Non-EU_Migrants_in_the_EU.pdf (26.04.2020).

pobytu w Niderlandach rzadziej pozostają w stosunku pracy niż mężczyźni o takim samym statusie. Mężczyźni uchodźcy również szybciej znajdują zatrudnienie niż kobiety uchodźczynie. Zwraca się uwagę, że w czasie od trzech do pięciu lat pobytu w tym państwie pracę podejmuje w nim 33% mężczyzn i zaledwie 15% kobiet¹⁷. Z innych badań wynika, że po piętnastu latach zamieszkiwania w Królestwie tylko 45% kobiet ze środowisk uchodźczych jest zatrudnionych dłużej niż osiem godzin tygodniowo. Dla porównania, w przypadku rdzennych Holenderek odsetek ten wynosi 75%, a przy pozostałych imigrantkach (tzw. niezachodnich) – około 62%¹⁸.

Ten stan rzeczy może częściowo tłumaczyć fakt, że w niektórych grupach pochodzenia istnieją wciąż tradycyjne podziały na role męskie i żeńskie. Widać to zwłaszcza w odniesieniu do kobiet z dziećmi, które w niewielkim stopniu uczestniczą w rynku pracy. Marcel Maliepaard z zespołem wskazali, że uchodźczynie posiadające prawo pobytu w porównaniu z mężczyznami uchodźcami o takim samym statusie mają mniej kontaktów z rdzennymi mieszkańcami Niderlandów. Ta forma izolacji może być jednym z powodów utrudniających kobietom znalezienie zatrudnienia. Warto dodać również, że kobiety imigrantki w sytuacjach na przykład kryzysu gospodarczego bardziej niż mężczyźni narażone są na utratę zdobytej wcześniej pracy¹⁹.

Status społeczny kobiet ze środowisk imigracyjnych

Przedstawicielki mniejszości etnicznych, jak wskazano powyżej, są niewystarczająco reprezentowane w społeczeństwie holenderskim. Ponadto w stosunku do mężczyzn z tych samych środowisk zajmują pozycje drugorzędne. Wynika to głównie, by powołać się na Eleonore Kofman, z kultury odległej od tej, którą reprezentują społeczeństwa zachodnie²⁰. Imigranckie rodziny, w których kobiety poddane są silnej presji posłuszeństwa ojcom, mężom i braciom, w odpowiedzi na presję akulturacji nierzadko zamykają się w swoich tradycjach. Ich kultura rodzima bywa nierzadko idealizowana, a jej wartości, cechy i zwyczaje stają się symbolem stabilnej tożsamości²¹.

¹⁷ Gemeente Amsterdam, *Vluchtelingenmonitor 2016*, Amsterdam 2016.

¹⁸ *Een kwestie van tijd?*...

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ E. Kofman, *Female 'Birds of Passage' a Decade Later. Gender and Immigration in the European Union*, „International Migration Review” 1999, 33, 2.

²¹ *Ibidem*.

Równocześnie warto pamiętać, że stosunek społeczeństw przyjmujących, nacechowanych własnym pierwiastkiem kulturowym, może korespondować z zachowaniami dyskryminującymi imigrantki/imigrantów w różnych istotnych obszarach integracji, na przykład na rynku pracy. Finansowa niezależność zarówno kobiet, jak mężczyzn o pochodzeniu migracyjnym jest bowiem często mniejsza niż w przypadku rdzennych mieszkańców Niderlandów²². Na zderzenie wyjściowej kultury patriarchalnej z liberalną kulturą zachodnią może nałożyć się dodatkowo resentyment mieszkańców państw zachodnich wynikający z historii kolonizacji obok problemów związanych z niezadowoleniem części społeczeństwa ze zwiększającej się liczby imigrantów²³.

Wpływ na pomyślność emancypacji imigrantek niezachodnich w środowiskach obcych im kulturowo (liberalnej kultury zachodniej) ma kilka czynników. Według Barbary Pasamonik są to:

- stan cywilny (kobiety migrujące samotnie / kobiety migrujące jako mężatki, niezamężne córki);
- pokolenie (pierwsze, które podjęło decyzję o emigracji / drugie i trzecie, które urodziło się w kraju osiedlenia);
- edukacja (analfabetyzm, znajomość języka, wykształcenie ogólne i zawodowe);
- praca zarobkowa w kraju osiedlenia (mąż pracuje, a żona nie pracuje; żona i mąż pracują razem; żona pracuje, a mąż nie pracuje);
- kultura pochodzenia (wiejska/miejska, kultura pochodzenia kompatybilna z kulturą osiedlenia, zderzenie kultur, resentyment postkolonialny);
- religia (słabo/silnie przeżywana, taka sama / różna od wyznawanej w kraju osiedlenia, tolerująca/nietolerująca innych religii);
- stosunek społeczeństwa przyjmującego do imigrantów (dominuje rasizm/tolerancja);
- status społeczny kobiety i mężczyzny w społeczeństwie rodzimym i przyjmującym (status kobiety przed emigracją niski, na emigracji

²² J. den Ridder, I. Andriessen, P. Dekker, *Nederlanders dubbel over discriminatie, „Burgerperspectieven”* 2017, 2 (*Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]*), s. 36.

²³ D. Jansen, *‘Immigratie en integratie het grootste probleem van Nederland’*, „De Monitor”, 11.02.2017, <https://demonitor.kro-ncrv.nl/artikelen/immigratie-en-integratie-het-grootste-probleem-van-nederland> (21.02.2020).

wyższy; status mężczyzny przed emigracją wysoki, na emigracji niższy);

- status materialny (niski status materialny przed emigracją, wyższy status na emigracji; niski status materialny przed emigracją i na emigracji);
- rodzaj osadnictwa (getta etniczne, osadnictwo przemieszane);
- prawo imigracyjne (dyskryminujące imigrantki, dyskryminujące wszystkich imigrantów);
- polityka imigracyjna (polityka wielokulturowości / polityka nastawiona na integrację)²⁴.

Lista przedstawionych czynników jest niewątpliwie długa i złożona, ale można przyjąć za Pasamonik, że trzy z nich mają kluczowe znaczenie dla emancypacji kobiet ze środowisk imigracyjnych (zwłaszcza niezachodnich): praca zarobkowa dająca szansę autonomii, „resentyment postkolonialny” mogący korespondować z nierównym traktowaniem oraz kod cywilizacyjno-kulturowy uniemożliwiający emancypację²⁵. Warto również wziąć pod uwagę fakt, że sytuacja kobiet imigrantek jest dużo bardziej złożona, zważywszy na różnice związane nie tylko z płcią, ale również z przynależnością do określonej klasy społecznej, rasą, pochodzeniem etnicznym oraz statusem „obcego”²⁶.

Imigrantki/uchodźczynie przybyłe do Niderlandów stanowią zatem już niejako z założenia grupę niejednorodną. Ta niejednorodność związana jest między innymi z krajem ich pochodzenia, poziomem wykształcenia, doświadczeniem zawodowym, wiekiem, sytuacją rodzinną. Wśród nich są kobiety pragnące jak najszybciej się usamodzielnąć, ale i takie, dla których tradycyjny podział obowiązków, zależność od ojca czy męża są głęboko wpisane w kod kulturowy. Istotne jest również, że uchodźczynie ubiegające się o azyl znajdują się w mniej korzystnej sytuacji niż kobiety, które przybyły do Niderlandów w ramach tzw. migracji rodzinnych. Te ostatnie bowiem

²⁴ B. Pasamonik, *Imigrantki w społeczeństwach Zachodu. Emancypacja i integracja*, „Kultura i Społeczeństwo” 2008, 2, s. 67, https://www.academia.edu/17550426/Imigrantki_w_spo%C5%82ecze%C5%84stwach_Zachodu._Emancypacja_i_integracja (23.03.2020).

²⁵ *Ibidem*, s. 67–68.

²⁶ P. Pessar, S.J. Mahler, *Transnational Migration: Bringing Gender in*, „International Migration Review” 2003, 37, 3, s. 812–846.

stanowią grupę zdecydowanie większą liczbowo²⁷ i – dodatkowo – mającą wsparcie ze strony swoich bliskich, przybyłych do Królestwa wcześniej.

Skuteczna integracja kobiet ze środowisk zróżnicowanych etnicznie wymaga wiedzy o kulturze kraju, z którego przybyły imigrantki/uchodźczynie, i wzmoczonego wysiłku wszystkich holenderskich gmin oraz instytucji z nimi współpracujących. To od nich bowiem zależy, czy wybrana strategia/kierunek polityki lokalnej powiodą się, czy będą skazane na porażkę. Jak wynika z licznych opracowań i raportów, integracja mniejszości etnicznych na rynku pracy, w kluczowym obszarze integracji, jest w Niderlandach wysoce niezadowolająca²⁸. Zwłaszcza imigrantki/uchodźczynie stanowią tę grupę, która potrzebuje szczególnego rodzaju wsparcia. Halleh Ghorashi, irańska uchodźczyni polityczna, antropolożka kultury, wskazuje na systematycznie pojawiające się od lat błędy w polityce prowadzonej wobec imigrantek/uchodźczyń w Niderlandach, które prowadzą raczej do izolacji przybyłych niż ich integracji ze społeczeństwem holenderskim. Zbyt duże znaczenie przypisuje się bowiem, jak twierdzi badaczka, temu, by kobiety te dostosowały się do kultury holenderskiej, pomijając przy tym konieczność zgłębienia kultury, z jakiej pochodzą²⁹. Jej znajomość odnośnie do możliwości funkcjonowania, na przykład na rynku pracy, pomogłaby zarówno kobietom reprezentującym kulturę niezachodnią odnaleźć się w nowych realiach, jak i społeczeństwu holenderskiemu, czyniąc z obecności imigrantek/uchodźczyń wartość dodaną³⁰. Postawy kobiet reprezentujących kulturę niezachodnie błędnie odczytywane są również przez trenerów prowadzących szkolenia czy warsztaty edukacyjne. Widzą w nich oni osoby pasywne, niechętne do współpracy, gdy tymczasem, co trzeba podkreślić, grupa przybyłych jest silnie zróżnicowana i reprezentuje różne stanowiska, pragnienia i priorytety. niesprawiedliwa i krzywdząca, podkreśla Ghorashi, dla wielu grup kobiet przybyłych do Niderlandów jest między innymi ich

²⁷ W Niderlandach przebywało (dane na rok 2018) 28 200 migrantek ubiegających się o azyl oraz 190 900 migrantek rodzinnych – zob. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Emancipatie. Verschillende groepen vrouwen op de arbeidsmarkt*, Den Haag 2018.

²⁸ I. Razenberg, M. Kahmann, M. de Gruijter, *'Mind the gap'...*, s. 3.

²⁹ *Vluchtelingenvrouwen en werk: 'Kijk naar de mogelijkheden!'*, <https://www.movisie.nl/artikel/vluchtelingenvrouwen-werk-kijk-naar-mogelijkheden> (3.04.2020).

³⁰ *Ibidem*.

marginalizacja przez instytucje pomocowe³¹, pomijanie ich w projektach integracyjnych czy organizowanych warsztatach. Dzieje się tak dlatego, że szczególnie dużą wagę przywiązuje się w Niderlandach do integracji kobiet wywodzących się z diaspor muzułmańskich, zaś innym środowiskom (na przykład kobietom czarnoskórym, niemuzułmankom) poświęca się znacznie mniej czasu³². Zakłada się bowiem, że grupy te zakończyły już swoją emancypację.

W dalszej części artykułu przedstawione zostaną zasadnicze utrudnienia w obszarze integracji imigrantek/uchodźczyń, jak również krytyczne stanowisko Halleh Ghorashi względem polityki prowadzonej wobec osiedlonych w Niderlandach kobiet, które są reprezentantkami innych kultur niż zachodnia.

Bariery na drodze do integracji: mniejszości etniczne a rynek pracy

Holenderskie podejście do imigrantów – zmiana postaw?

Z ankiety przeprowadzonej przez Ipsos wynika, że większość Holendrów (55%) uważa liczbę imigrantów zamieszkujących Niderlandy za zbyt wysoką³³. Inne badania wskazują, że przedstawiciele środowisk mniejszościowych są bardziej dyskryminowani obecnie, niż miało to miejsce dwadzieścia lat temu³⁴. Warto zauważyć, że kwestia dyskryminacji jest postrzegana w społeczeństwie holenderskim jako poważny problem, zwłaszcza jeżeli weźmie się pod uwagę kilka ostatnich lat. Zjawisko nierównego traktowania, negatywnie oceniane przez większość Holendrów (68%), widoczne jest zwłaszcza na rynku pracy i – co istotne – w ostatnich latach zdaniem respondentów staje

³¹ Pisząc o instytucjach pomocowych, biorę pod uwagę wszelkie podmioty (rządowe oraz pozarządowe, fundacje oraz stowarzyszenia) pracujące na rzecz integracji kobiet ze środowisk zróżnicowanych etnicznie.

³² H. Ghorashi, *Culturalisering van de emancipatie van migrantenvrouwen*, „Krisis” 2006, 7, 3, <http://hallehghorashi.com/nl/wp-content/uploads/2010/12/Culturalisering-emancipatie-migrantenvrouwen.pdf> (12.04.2020).

³³ J. den Ridder, I. Andriessen, P. Dekker, *Nederlanders dubbel...*, s. 36.

³⁴ *Ibidem*.

się coraz powszechniejsze³⁵. Ważne jest również, dla podkreślenia pewnej asymetrii w opiniach Holendrów, że 72% ankietowanych mieszkańców Niderlandów uważa, iż szereg sytuacji określanych jako „dyskryminacyjne” jest „przerysowanych” i nie zawsze odpowiada rzeczywistości³⁶. Wskazuje to na swego rodzaju niedookreślenie, czym w istocie są dyskryminacja oraz nierówne traktowanie³⁷.

Postrzeganie przez Holendrów mniejszości etnicznych oraz ich integracji jako pierwszoplanowego problemu społecznego wzmogło się wraz z pojawieniem się w państwie większej liczby imigrantów zarobkowych oraz uchodźców, niż miało to miejsce do niedawna³⁸. Rząd, na którego czele stoi Mark Rutte, wydaje się nie widzieć skali problemu. Według wskazań ECRI (Europejskiej Komisji przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji) dotychczasowe jego działania mające na celu walkę z dyskryminacją ze względu na kolor skóry, pochodzenie etniczne i religię nie są wystarczająco skuteczne. Komisja składa to na karb braku konkretnych i zdecydowanych ruchów ze strony państwa w celu wyeliminowania zachowań nietolerancyjnych; rozwiązanie problemu – jak twierdzi – rząd przerzuca na inne organy (na przykład gminy czy instytucje non-profit). Te zaś nie są wystarczająco przygotowane do pełnienia swoich funkcji w tak dużym zakresie, co wynika na przykład z raportu sporządzonego przez Kennisplatform Integratie en Samenleving (2018)³⁹.

W 2008 roku badania, które objęły czterdzieści sześć państw europejskich, pokazały, że Niderlandy zajmują pierwsze miejsce w rankingu, używając tym samym najwyższy poziom akceptacji przybyłych (95%). Dziewięć lat później poziom ten sięgał już tylko 31%⁴⁰. Wydaje się, że na tę sytuację

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ H. van Dalen, *Waarom waant Nederland zich Europees kampioen discriminatie?*, Me Judice, 15.02.2017, <https://www.mejudice.nl/artikelen/detail/waarom-waant-nederland-zich-europees-kampioen-discriminatie> (22.03.2020).

³⁷ H. Obbink, K. van de Wetering, *Over discriminatie hinken Nederlanders op twee gedachten*, „Trouw”, 29.07.2017, <https://www.trouw.nl/nieuws/over-discriminatie-hinken-nederlanders-op-twee-gedachten~bb35b794/> (13.03.2020).

³⁸ H. Schmeets, M. van Hoof, *Ontwikkelingen in ervaren nationale problemen, 2010–2014*, Den Haag 2016 (*Bevolkingstrends*, 6).

³⁹ I. Razenberg, M. Kahmann, M. de Gruijter, *Mind the gap*..., s. 3.

⁴⁰ H. Wansink, *Zijn Nederlanders toleranter geworden tegenover migranten?*, „Volkskrant”, 13.12.2017, <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/zijn-nederlanders-toleranter-geworden-tegenover-migranten~bebf8a3f/> (16.03.2020).

miało wpływ kilka czynników, wśród których na czoło wysuwają się, obok zamachów terrorystycznych w Stanach Zjednoczonych i Europie, również incydenty w samych Niderlandach (wciąż żywe w świadomości Holendrów zabójstwa polityka Pima Fortuyna oraz reżysera Theo van Gogha). Dodatkowo kryzys ekonomiczny, w czasie którego poziom bezrobocia w Holandii w krytycznym 2013 roku sięgnął poziomu 6,6%⁴¹, oraz kryzys uchodźczy, który mocno – wydaje się – „nadwyrężył” tolerancję Holendrów względem „obcych”, spowodowały nasilenie się postaw antyimigracyjnych oraz antyuchodźczych. Należy podkreślić, że to właśnie zagadnienia imigrantów/uchodźców oraz ich integracji są obecnie wskazywane jako największy problem społeczny w Holandii⁴².

Badania dowiodły, że uchodźcy robią niewielkie postępy w kluczowych obszarach integracji, między innymi na rynku pracy. A to właśnie rynek pracy, warto zaznaczyć raz jeszcze, jest jednym z podstawowych obszarów integracji – i to on w pierwszym rzędzie odpowiedzialny jest za inkorporację przybyszów. W porównaniu z rdzennymi Holendrami (ale również z imigrantami ekonomicznymi) uchodźcy w dużej części pozostają bezrobotni. Jeżeli zaś są zatrudnieni, to ich dochody i tak pozostają niższe od dochodów przywołanych uprzednio grup. W znacznej mierze uchodźcy są również świadczeniobiorcami instytucji społecznych, żyjąc bliżej granicy ubóstwa niż pozostali mieszkańcy kraju⁴³. 78% spośród przybyłych uzyskuje dochód o wiele niższy, niż wynosi przeciętne wynagrodzenie w państwie, 26% żyje na granicy ubóstwa, 46% wykonuje prace w wymiarze czasowym krótszym niż dwanaście godzin tygodniowo⁴⁴. Wszystko to sprawia, że uchodźcy stają się beneficjentami pomocy społecznej, co powoduje uzależnienie od zasiłków, a to z kolei wpływa na duży stopień frustracji cechujący tę grupę migrantów.

⁴¹ *Werkloosheid daalt verder*, Centraal Bureau voor de Statistiek, 20.04.2017, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/16/werkloosheid-daalt-verder> (22.06.2017). Zob. też T. Overdijk, *Werkloosheid in Nederland hoger dan voor de crisis*, 16.01.2018, <https://www.places.nl/nieuws/werving-&-selectie/werkloosheid-in-nederland-hoger-dan-voor-de-crisis/> (3.04.2020).

⁴² D. Jansen, *Immigratie en integratie...*

⁴³ Więcej zob. V. Gul-Rechlewicz, *Udział organizacji pozarządowych w holenderskiej polityce wobec uchodźców. Rola VluchtelingenWerk Nederland*, Kielce 2017, s. 105–107 i n.

⁴⁴ *Op de arbeidsmarkt*, <http://www.werkwijzervluchtelingen.nl/feiten-cijfers/arbeidsmarkt.aspx> (22.03.2020).

Instytucje pozarządowe zajmujące się integracją mniejszości etnicznych (na przykład VluchtelingenWerk Nederland, VWN; Stichting Vluchteling, SV)⁴⁵ postulują stworzenie osobnej polityki dla uchodźców oraz uchodźczyń. Ze względu na to, że stanowią oni szczególną grupę, proponuje się opracować dla nich odrębne strategie, które ułatwiłyby szybszą ich integrację ze społeczeństwem holenderskim. Podkreśla się przy tym rolę biur pośrednictwa pracy, które pomagałyby przybyszom znaleźć zatrudnienie⁴⁶. Apel o zintensyfikowanie działań wobec nich dotyczy również aktywizacji gmin, które winny zapewnić grupom mniejszościowym możliwość odbywania staży oraz szkoleń zawodowych. Sugestie ze strony podmiotów wspomagających integrację migrantów w dużej mierze kierowane są do rządu, aby ten ściślej współpracował z aktywnymi ośrodkami lokalnymi oraz partnerami instytucjonalnymi w celu poprawy sytuacji imigrantów zarobkowych oraz uchodźców.

„Uwięzione” we własnej kulturze?

Potencjał uchodźców (mężczyzn oraz kobiet), jak wynika z badań i raportów, nie jest w Niderlandach do końca wykorzystany⁴⁷. Przeszkody wynikające ze specyficznych uwarunkowań kulturowych przybyłych oraz nie do końca przemyślana holenderska polityka tworzą sytuację zwiększającą dystans do rynku pracy reprezentantom diaspor etnicznych. Pozycja uchodźców w Niderlandach wymaga zatem redefinicji, zwłaszcza w przypadku kobiet uchodźczyń, które stanowią – wydaje się – segment najbardziej narażony na wykluczenie społeczne z powodów wskazanych uprzednio, między innymi wskutek kulturowania przez nie tradycyjnych ról kulturowych związanych z hierarchią płci oraz z racji niewielkiego (bądź zerowego) doświadczenia zawodowego. Postrzeganie jednak imigrantek, zwłaszcza niezachodnich, w taki sposób, można powiedzieć stereotypowy dla wielu Holendrów, a sięgający tradycji filantropijnych i tolerancyjnych postaw wobec potrzebujących, może okazać się złudne. Wizerunek bowiem pozostających w izolacji społecznej, oczekujących pomocy, „uwięzionych” we własnej kulturze

⁴⁵ V. Gul-Rechlewicz, *Udział organizacji pozarządowych...*, s. 77–83.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 83.

⁴⁷ I. Razenberg, M. Kahmann, M. de Gruijter, *‘Mind the gap’...*, s. 3; *Voortgangsrapportage. Emancipatie, maart 2019*, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, <https://www.womeninc.nl/> (23.03.2020).

w pewnym stopniu może być – według Jana Ratha – mylący. Holenderskie tradycje państwa opiekuńczego, które zawsze troszczyło się o „osoby nie-samodzielne”, wymagające wsparcia, mogą przekładać się dzisiaj na funkcjonowanie pewnego „tła” generującego fałszywe myślenie o potrzebach imigrantów w Niderlandach⁴⁸. Wydaje się przy tym, że ta – nieulegająca wątpliwości – konieczność pomocy potrzebującym winna w obecnych czasach wyglądać nieco inaczej niż kilka dekad temu. Dogłębna znajomość obcych kultur, ich ewolucji, przemian pokoleniowych oraz wszechobecna globalizacja narzucają niejako konieczność zmiany podejścia do nowej imigracji.

Kobiety uchodźczynie przybyłe w ostatnich latach do Niderlandów nie stanowią, jak zostało to już powiedziane, homogenicznej grupy. Reprezentują różne państwa, między innymi Syrię, Erytreę, Afganistan czy Irak⁴⁹. Poziom ich wykształcenia oraz wskaźnik zatrudnienia w krajach pochodzenia jest dużo niższy niż w przypadku mężczyzn. W Syrii na przykład z rynkiem pracy związanych jest zaledwie 12% kobiet⁵⁰. To właśnie spośród nich, jak podaje Centraal Bureau voor de Statistiek, najczęściej wywodzą się migrantki pragnące osiedlić się w Niderlandach⁵¹. Posiadają one jednak mniejsze doświadczenie zawodowe niż rodowite Holenderki o podobnych kwalifikacjach. Równocześnie, co warte jest podkreślenia, uchodźczynie wykazują się większą sumiennością w pracy w porównaniu z innymi grupami kobiet (między innymi imigrantkami ekonomicznymi) zasilającymi holenderski rynek pracy⁵². Reprezentantki kultury niezachodniej, zdaniem Inge Razenberg, nie są jednak postrzegane jako tzw. obiecujące pracownice⁵³. Obraz kobiety będącej matką, żoną i gospodynią domową stanowi dla holenderskiego pracodawcy istotną przeszkodę w zatrudnieniu takiej osoby. Warto przy tym odnotować, że jeszcze do niedawna problem ten dotyczył

⁴⁸ J. Rath, *Minorisering: de sociale constructie van 'etnische minderheden'*, Amsterdam 1991.

⁴⁹ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Uit de startblokken. Cohortstudie naar recente asielmigranten*, Den Haag 2018.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Van opvang naar integratie. Cohortstudie van recente asielmigranten*, Den Haag 2017.

⁵² *Vluchtelingen vrouwen en werk...*

⁵³ *Ibidem*.

również holenderskich kobiet⁵⁴. Uwagę na to zwraca Massimo Ponzoni, stawiając hipotezę nakładania się pewnych schematów myślenia w kulturze niderlandzkiej na kulturę przybyszy. Statystycznie bowiem Holenderki nie są w takim stopniu niezależne finansowo od mężczyzn jak kobiety w pozostałych państwach Europy⁵⁵.

Osobny, nieco inny problem stanowią imigrantki, które przyjeżdżają do Niderlandów w celu dołączenia do swoich – przebywających już w tym kraju – rodzin. W niektórych gminach możliwości wsparcia dla takich kobiet (nid. *nerreizigers*) zależą w dużej mierze od trajektorii życia ich współmałżonków (ojców, braci). Jeżeli ci posługują się w wystarczającym stopniu językiem niderlandzkim oraz posiadają wymagane doświadczenie zawodowe (a nierzadko tak jest), to kobiety pozostające pod ich opieką mogą liczyć jedynie na śladowe wsparcie ze strony władz lokalnych. W efekcie zwłaszcza nowo przybyłe uchodźczynie pozbawione zostają kontaktów z resztą społeczności gminy. Dzieje się tak, by posłużyć się raportami, głównie ze względu na nieznajomość języka niderlandzkiego oraz poczucie zagubienia w środowisku obcym kulturowo. Nie mając również wyraźnie „zarysowanej” tożsamości zawodowej, kobiety koncentrują się przede wszystkim na przyszłości dzieci, przez co odkładają na później swój rozwój zawodowy lub w ogóle z niego rezygnują. Dlatego właśnie obecność potomstwa jest często wymieniana przez ekspertów jako jedna z podstawowych przeszkód uniemożliwiających kobietom uchodźczynom podjęcie pracy⁵⁶. Inne, równie często wskazywane powody to brak doświadczenia zawodowego, niski poziom uczestnictwa w szkoleniach zawodowych i kursach językowych oraz, podkreślany uprzednio, brak sieci kontaktów społecznych⁵⁷.

⁵⁴ Por. M. Banaś, *Ellen Key i szwedzki „dom ludu”* (*‘folkhemmet’*), [w:] *Kobiety w polityce*, red. eadem, Kraków 2017, s. 197–212; J.A. Radowicz, *Equal Rights for Women: Nordic Solutions*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae” 2014, 18, 2 (*The Arctic and Nordic Countries in the World of Economy and Politics*), s. 283–297, https://miscellanea.ujk.edu.pl/data/Oferta/Pliki/439_20-J.A.Radowicz.pdf.

⁵⁵ *Vluchtelingenvrouwen en werk...*

⁵⁶ I. Razenberg, M. Kahmann, M. de Gruijter, *Mind the gap*..., s. 3.

⁵⁷ *Ibidem*.

Wielopodmiotowy rodzaj wsparcia dla kobiet ze środowisk imigranckich/uchodźczych

Wady i zalety projektów integracyjnych

Pomoc imigrantom na rynku pracy ze strony organizacji branżowych⁵⁸, gmin czy instytucji pozarządowych⁵⁹ wydaje się znajdować w Niderlandach pełne uzasadnienie. Korzystają z niej bowiem niemal wszyscy: imigranci/uchodźcy, ponieważ związana jest z ich aktywizacją na rynku pracy, która w efekcie prowadzi do usamodzielnienia się przybyłych; gminy, ponieważ ich budżet w sposób naturalny zostaje odciążony ze względu na ograniczenie liczby świadczeń dla bezrobotnych (w tym wypadku przysługujących mieszkańcom o rodowodzie imigranckim); gospodarka, która zostaje zasilona dodatkowym kapitałem ludzkim, nowymi miejscami pracy; i w końcu – samo społeczeństwo, które zyskuje wizerunkowo.

To, czy kobiety ze środowisk imigracyjnych/uchodźczych będą uczestnikami rynku pracy, nie zależy tylko od ich pochodzenia czy indywidualnych możliwości, tj. cech charakteru, umiejętności podejmowania decyzji lub postaw wobec zmian. Istotną rolę w pozyskaniu przyszłych pracowników odgrywają instytucje pomocowe trudniące się między innymi poradnictwem w obszarze zatrudnienia przybyszów. Mikkel Barslund wskazuje, że w wielu państwach europejskich – w tym w Niderlandach – pomoc imigrantom w znalezieniu pracy w zbyt dużym stopniu opiera się jednak na zawężonym podejściu do problemu związanego z ich zatrudnieniem (nazywa je stosowaniem dla wszystkich jednego rozmiaru), w wyniku czego konkretne potrzeby potencjalnych pracowników oraz ich sugestie dotyczące pracy odkładane są na dalszy plan lub w ogóle nie są uwzględniane⁶⁰. Świadczy o tym, przywołany uprzednio, przykład nowo przybyłych kobiet uchodźczyń, zwłaszcza tych niewykształconych, ale – co istotne – również tych posiadających wykształcenie wyższe⁶¹. Według większości prowadzonych

⁵⁸ Na przykład LTO – Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland, TLN – Inbreng Transport en Logistiek, FME – Feature Manipulation Engine, MKB – Midden- en Kleinbedrijf.

⁵⁹ Na przykład UWV – Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen, oraz VWN – VluchtelingenWerk Nederland.

⁶⁰ M. Barslund, A. Di Bartolomeo, L. Ludolph, *Gender Inequality...*

⁶¹ *Vluchtelingen vrouwen en werk...*

badan dzieje się tak, ponieważ kobiety te, niezależnie od wykształcenia, przyjmują niezmiennie tradycyjne role żon i matek, stawiając na drugim planie swój rozwój zawodowy⁶². Taki stan rzeczy, co holenderscy badacze często podkreślają, wydaje się przemawiać za koniecznością zwrócenia większej uwagi na zarządzanie rynkiem pracy z uwzględnieniem kwestii płci również w odniesieniu do przedstawicielek mniejszości etnicznych zamieszkujących państwo, zwłaszcza tych ze środowisk muzułmańskich. Warto przy tym zwrócić uwagę na czynione od dziesięcioleci wysiłki ze strony państwa na rzecz aktywizacji imigrantek/uchodźczyń, które ze względu na niewystarczający (lub nieodpowiedni) poziom wykształcenia, mniejsze zorientowanie na pracę poza domem i/lub znikome (lub zerowe) kontakty ze społeczeństwem holenderskim nie uczestniczą w rynku pracy.

Sygnalizowane uprzednio tradycje pomocowe w Niderlandach znajdują swoje odzwierciedlenie w podejmowanych próbach zwiększenia udziału imigrantek/uchodźczyń w obszarach związanych z ich integracją w społeczeństwie. Jeden z ważniejszych projektów, zainicjowany przez Komitet Doradczy ds. Uczestnictwa Kobiet z Grup Mniejszościowych (Participatie van Vrouwen uit Etnische Minderheidsgroepen, PaVEM), realizowany był w latach 2003–2005 i miał na celu promocję udziału imigrantek w wybranych obszarach interakcji społecznych. Inicjatywa ta była na tyle skuteczna, że zalecenia PaVEM zostały uwzględnione przez Ministerstwo Spraw Społecznych i Zatrudnienia (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid) w *Planie działań na rzecz emancypacji i integracji* (*Plan van aanpak Emancipatie en Integratie*)⁶³.

Inny projekt, zatytułowany „Barrière of Carrière?”, zrealizowany został w kolejnych latach (2005–2007) przy udziale UAF (University Assistance Fund). Skierowany był głównie do kobiet posiadających wykształcenie

⁶² M. de Gruijter, S. ter Woerds, *Kansen en belemmeringen bij maatschappelijke participatie van hoger opgeleide vrouwelijke vluchtelingen. Vooronderzoek voor het project 'Barrière of Carrière?'*, 2005, s. 9–15, https://www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/D8071871_def.pdf. Zob. też M. de Gruijter, *Hoe zorgen we dat vluchtelingenvrouwen net zo vaak werk vinden als mannen?*, KIS, 8.02.2018, <https://www.kis.nl/artikel/hoe-zorgen-we-dat-vluchtelingenvrouwen-net-zo-vaak-werk-vinden-als-mannen> (11.03.2020).

⁶³ *Eindrapportage Plan van aanpak Emancipatie en Integratie*, Den Haag 2007, http://www.emancipatie.nl/_documenten/emb/tk/29/29203/29203-030-bijlage.pdf.

wyższe. Miał na celu zwiększenie ich udziału na rynku pracy⁶⁴. Następny, „1001 Kracht”, prowadzony z ramienia Ministerstwa Edukacji, Kultury i Nauki (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, OCW), koncentrował się na aktywizacji pięćdziesięciu tysięcy kobiet ze środowisk mniejszościowych. W ramach tej inicjatywy zachęcano imigrantki do uczestnictwa w życiu społecznym, między innymi poprzez udział w akcjach wolontaryjnych, które miały zmotywować uczestniczki projektu do partycypacji w szkoleniach zawodowych, a następnie podjęcia płatnej pracy.

Wymienione projekty obejmowały docelowo grupę kobiet o korzeniach imigranckich, pozostających w dużym dystansie do społeczeństwa holenderskiego – i to niezależnie od tego, jak długo przebywały w Niderlandach. Programy kończyły się relatywnym sukcesem, aktywizowały bowiem również te kobiety, które z chwilą rozpoczęcia projektów były zupełnie nieznane szerszej społeczności lokalnej, nie były też związane żadną umową w ramach świadczenia pracy. Ponadto te długoterminowe inicjatywy spełniały jednocześnie dwie funkcje: z jednej strony wzmacniały pozycję kobiet, z drugiej przyczyniały się do budowania czy ulepszania już istniejących struktur poradnictwa zawodowego.

Obecnie realizowanych jest wiele programów ukierunkowanych na aktywizację kobiet ze środowisk zróżnicowanych kulturowo. Są to na przykład: „Passageproject Migranten vrouwen”⁶⁵, zainicjowany w 2016 roku, mający na celu nawiązanie dialogu z imigrantkami z niezachodnich kręgów kulturowych na temat emancypacji holenderskich kobiet w Niderlandach; „Nederlands leren van de buurvrouw”⁶⁶, aktywizujący pozostające w izolacji Turczynki i Marokanki do nauki języka niderlandzkiego w domu; „De weg vinden in onze samenleving”⁶⁷, skierowany do zagubionych, potrzebujących wsparcia afrykańskich kobiet.

Warto jednak podkreślić raz jeszcze, że mimo czynionych od wielu lat starań efekty takich inicjatyw nie są w pełni zadowalające. Wydaje się, że istotnym problemem jest w tym wypadku model działania, który nie

⁶⁴ M. de Gruijter, S. ter Woerds, *Kansen en belemmeringen...*

⁶⁵ *Nieuw Passageproject Migranten vrouwen*, <https://www.passagevrouwen.nl/html/index.php?pag=„845> (15.03.2020).

⁶⁶ *KNR Projecten in Nederland*, https://www.knr.nl/pin/projecten.asp?pagina_id=10 (15.03.2020).

⁶⁷ *Ibidem*.

uwzględnia dostatecznie i w sposób jednoznaczny płci⁶⁸. Nie odnosi się również w dużym stopniu indywidualnie do poszczególnych, zróżnicowanych społecznie i kulturowo, grup mniejszościowych, traktując diaspory przybyłych kobiet jako homogeniczne i często kierując się stereotypami. Równocześnie jednak holenderska tradycja umiejętności wspólnego działania przekłada się na współpracę wielopodmiotową w zakresie integracji mniejszości etnicznych. Wzajemnie uzupełniają się i wzmacniają w swoich działaniach gminy, organizacje społeczeństwa obywatelskiego (fundacje i stowarzyszenia), zrzeszenia imigranckie, zespoły wolontariuszy. Dzięki ich wspólnej pracy i korzyściom czerpanym z dzielenia się zdobytą wiedzą i doświadczeniem wzmacnia się między innymi pozycja kobiet imigrantek/uchodźczyń mających duży dystans do rynku pracy. Gminy korzystają z pomocy organizacji imigranckich, których przedstawicielki (między innymi były uchodźczynie) dzielą się swymi doświadczeniami z nowo przybyłymi kobietami; służąc własnym przykładem, motywują je do działania. Grupy wolontariuszy natomiast pracują nad rozbudową sieci społecznych poprzez swoje, nierzadko nieformalne, podejście do potrzebujących. Organizacje non-profit, współpracujące z gminami, zajmują się między innymi doradztwem społecznym/zawodowym, pomagając kobietom budować poczucie własnej wartości. Informują je również o przysługujących im prawach, obowiązkach oraz możliwościach partycypacji społecznej. Działania te i wiele innych im pokrewnych są punktem wyjścia do procesu podnoszenia świadomości tych kobiet, a następnie uzmysłowienia im możliwości wykonywania płatnej pracy i tym samym zdobycia niezależności finansowej.

Bastion białych mężczyzn – głos Halleh Ghorashi, uchodźczynie z Iranu

Na problem nierównego traktowania kobiet, zwłaszcza o korzeniach imigracyjnych, zwraca uwagę Halleh Ghorashi, wspomniana uprzednio badaczka zajmująca się zróżnicowaniem kulturowym w Niderlandach, a także tematem

⁶⁸ Projekty tworzone przez organizacje pozarządowe (między innymi VluchtelingenWerk Nederland) w większości skierowane są do mieszanych grup imigrantów/uchodźców, kobiet i mężczyzn (na przykład „Vluchtelingen Investeren in Participeren”, „Vluchtelingen Inburgering en Arbeid”, „Actueel – Start met Participeren”). Więcej zob. V. Gul-Rechlewicz, *Udział organizacji pozarządowych...*, s. 113–118.

integracji imigrantów oraz uchodźców w tym kraju. Będąc uchodźczynią⁶⁹, dobrze rozumie problemy, z jakimi borykają się przedstawicielki mniejszości etnicznych w krajach zachodnich, również w Królestwie. Ghorashi wskazuje na, jej zdaniem, trudny do rozwiązania problem łączący się z seksizmem oraz rasizmem w państwie, ciężko bowiem – co podkreśla – dyskutować o czymś, do czego społeczeństwo holenderskie nie chce się przyznać lub co traktuje jako temat tabu⁷⁰. Wizerunek Niderlandów jako kraju otwartego i pełnego tolerancji dla imigrantów wymaga, utrzymuje badaczka, redefinicji. Dopóki bowiem nie zostanie zakwestionowany ten wypaczony, jej zdaniem, obraz oraz – dodatkowo – nie zmieni się stereotypowe postrzeganie imigrantów w kategoriach beneficjentów pomocy społecznej (imigrantek jako oczekujących pomocy i zależnych od mężczyzn), dopóty problem dyskryminacji i nierównego traktowania będzie obecny w społeczeństwie holenderskim. Niełatwo będzie również zapobiec konsekwencjom, jakie niesie ze sobą niesprawiedliwe traktowanie grup odmiennych kulturowo⁷¹.

Ghorashi, sama mając migracyjne korzenie, zwraca uwagę na kreowanie w Niderlandach wizerunku kobiet z kultur islamskich jako uciskanych lub izolowanych. Jej zdaniem należałoby jak najszybciej zerwać z tym krzywdzącym wiele muzułmańskich kobiet stereotypem⁷². Przyczyny społecznej izolacji są bowiem, jak twierdzi, bardzo zróżnicowane. Dlatego też polityka integracyjna skierowana do tej grupy przybyłych wymaga szerszego podejścia, które pozwoli dostrzec tę różnorodność i nie sprowadzi wszystkich problemów jedynie do kwestii związanych z kulturą. Dzięki tak rozumianej strategii polityka emancypacyjna może skupić się na wszystkich kobietach: imigrantkach ekonomicznych, uchodźczyniach, kobietach samotnych z dziećmi, uciskanych i wykorzystywanych przez mężczyzn czy tych, które nie mogą odnaleźć się w kulturze zachodniej. Zdaniem Ghorashi

⁶⁹ Halleh Ghorashi przybyła z Iranu do Niderlandów w 1988 roku. Obecnie pracuje naukowo na VU (Vrije Universiteit w Amsterdamie).

⁷⁰ P. Breedveld, *Halleh Ghorashi: 'Racisme en seksisme nauwelijks bespreekbaar in Nederland'*, Ad Valvas, 25.04.2020, <https://www.advalvas.vu.nl/nieuws/halleh-ghorashi-racisme-en-seksisme-nauwelijks-bespreekbaar-nederland> (20.04.2020). Zob. też H. Ghorashi, *Waarom is racisme taboe in Nederland?*, [w:] *Diversiteit en Discriminatie: Onderzoek naar processen van in- en uitsluiting*, red. M. Davidović, A. Terlouw, Amsterdam 2015, s. 180–200.

⁷¹ H. Ghorashi, *Waarom is racisme...*, s. 197.

⁷² Eadem, *Culturalisering van de emancipatie...*

postrzeganie kobiet w kontekście wyłącznie ich kulturalizacji oraz zacofania staje się mocno problematyczne, imigrantki/uchodźczynie stanowią bowiem również grupy zmotywowanych i niezależnych kobiet. Ich problem wynika w dużej mierze, co podkreślono, ze stereotypów, które wydają się trwale funkcjonować w państwach zachodnich, w tym w Niderlandach. Ten błędnie zarysowany obraz kobiet wywodzących się ze środowisk imigracyjnych – jako pasywnych i zależnych od mężczyzn – generuje fałszywe skojarzenie związku niekorzystnej sytuacji bytowej z wzorcem kulturowym. Równie niepokojące jest, według badaczki, postrzeganie islamu jako religii generującej wyłącznie zacofanie i wykluczenie kobiet w społeczeństwie holenderskim.

Nie oznacza to jednak, że część muzułmanek nie jest „uwięziona” – jak się uważa – we własnej kulturze i nie jest zależna od uwarunkowań religijnych. Akcentowanie przez Ghorashi tej złożoności problemu ma na celu zwrócenie uwagi na niejednolity charakter diaspory imigrantek/uchodźczyń: reprezentowane przez nie odmienne postawy, cechy charakteru, kreatywność bądź jej brak, różne podejście do przedsiębiorczości czy stosunek do religii. Wydaje się zatem, że przywołany uprzednio Barslund trafnie ujął nieefektywność dotychczasowej polityki wobec przybyłych, określając przyjętą strategię stosowaniem „jednego rozmiaru dla wszystkich”⁷³. Taki kierunek działania nie tylko okazuje się błędny, ale również przynosi ze sobą wręcz karykaturę wizerunku imigrantek/uchodźczyń. Co więcej, często zdarza się, że ten negatywny obraz kobiet jest tak silnie zakorzeniony, że przekłada się na nierzetelne (zabarwione stereotypowo) podejście do nich podczas prowadzonych szkoleń oraz kursów integracyjnych. W rezultacie nierzadko takie spotkania przybierają formę „pogadanek pedagogicznych”, które nic nie wnoszą, a wręcz przeciwnie – demotywią grupę odbiorczyń do jakiegokolwiek działania⁷⁴. Tak podtrzymywany wizerunek kobiet ze środowisk mniejszościowych – jako biernych i wycofanych – może stanowić również barierę dla tych, które są aktywne i przedsiębiorcze⁷⁵.

Osobiste doświadczenia Ghorashi, reprezentującej środowisko naukowe, stanowią doskonały przykład ilustrujący ten problem, holenderska społeczność akademicka bowiem, jak twierdzi, daleka jest od neutralności

⁷³ M. Barslund, A. Di Bartolomeo, L. Ludolph, *Gender Inequality...*

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ P. Breedveld, *Halleh Ghorashi...*

i stawiania na jakość naukowo-badawczą ponad podziałami⁷⁶. Dominacja mężczyzn naukowców nad kobietami naukowczyniami, zwłaszcza tymi ze środowisk zróżnicowanych etnicznie, jest wyraźna. Uwidacznia się ona w kwestii na przykład funduszy przyznawanych na badania naukowe, pozycji zajmowanych w komitetach decyzyjnych czy obejmowanych stanowisk uniwersyteckich. Ghorashi podkreśla swój brak zgody na tak kreowaną rzeczywistość – imigrantki bowiem, o czym przekonuje, wnoszą do nauki wartość dodaną ze względu na inne, nasycone odmiennością kulturową spojrzenie na wiele kwestii badawczych⁷⁷.

Problemy wskazywane przez Ghorashi zostały przedstawione między innymi w artykule naukowym autorstwa Renate van der Zee pod wiele mówiącym tytułem *Bastion białych mężczyzn* (*Bastion van witte mannen*⁷⁸). Poza Ghorashi głos zabrały inne badaczki od lat walczące z wykluczeniem kobiet ze środowisk imigracyjnych – Isabel Hoving oraz Gloria Wekker. Zwracają one uwagę na dyskryminację i nierówne traktowanie obok imigrantek z niskim wykształceniem również studentek szkół wyższych oraz absolwentek legitymujących się wykształceniem uniwersyteckim⁷⁹. Te ostatnie nierzadko albo mają utrudniony dostęp do wymarzonego zawodu, albo nie mają możliwości dalszego rozwoju kariery.

Ghorashi bardzo mocno podkreśla również zbyt duże, jej zdaniem, skupienie uwagi kreatorów polityki integracyjnej na kobietach z kultury islamskiej oraz ich emancypacji. Tymczasem nie jest to jedyna zbiorowość kobiet o innej kulturze potrzebująca wsparcia – przypomina badaczka. Ta nadmierna koncentracja na wspomnianej grupie powoduje dysonans i poczucie odrzucenia (marginalizacji) wśród kobiet z pozostałych kulturowo zróżnicowanych środowisk. Skupienie na imigrantkach/uchodźczyniach niewykształconych, reprezentujących często konserwatywny odłam religii islamskiej powoduje, że dobrze przygotowane, wysoko wykształcone kobiety są pozostawione same sobie lub wręcz, co nie jest rzadkością⁸⁰, narażone

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ R. van der Zee, *Bastion van witte mannen*, „HP/De Tijd” 2016, 9.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ M. Esajas, *Je moet twee keer zo hard werken. Racisme, discriminatie en de sociaaleconomische positie van Surinaamse Nederlanders*, Amsterdam 2017, s. 14–20, 52 i n., <https://nucnet.nl/wp-content/uploads/2017/04/Je-moet-twee-keer-zo-hard->

na (nie)bezpośrednią dyskryminację w różnych obszarach życia⁸¹. Ghorashi wskazuje na obopólną szkodę: zarówno dla pokrzywdzonych kobiet z diaspor imigranckich, jak i dla całego społeczeństwa holenderskiego, które tym samym traci ważny segment wartościowych obywateli.

Wydaje się zatem, że polityka prowadzona wobec kobiet pochodzących ze środowisk zróżnicowanych kulturowo winna być wrażliwa na tę różnorodność i korzystać głównie z pozytywnych, sprawdzonych wzorców, stymulować różne formy sojuszy, które mogą ją wspierać. Obecna polityka emancypacyjna, zdaniem Ghorashi, tworzy napięcia między kobietami i sprawia, że budowanie więzi jest prawie niemożliwe, ponieważ przepaść między kulturami jest zbyt duża. Szerszy wymiar tej polityki, skoncentrowany na indywidualnych problemach kobiet, może tworzyć i wzmacniać więzi między różnymi ich grupami. Istnieje przecież, z czym trudno polemizować, pewna wspólnotowa baza dla nich wszystkich, jaką jest na przykład opieka nad dziećmi, która może łączyć kobiety różnych kultur⁸² i stanowić swoistą trampolinę do podjęcia innych koniecznych działań.

Końcowe uwagi i wnioski

Z biegiem lat pozycja imigrantek oraz uchodźczyń w Niderlandach poprawia się, ale nadal – na co wskazują liczne badania i raporty – nie jest zadowalająca. Zwłaszcza uchodźczynie pozostają w dużym dystansie do rynku pracy w zestawieniu z pozostałymi grupami imigrantek, co częściowo spowodowane jest ich uwarunkowaniami kulturowymi, nierzadko związanymi z wyznawaną religią, na przykład islamem. Istotnym problemem, podkreślanym przez badaczy, jest niedostateczny poziom przyjętych rozwiązań w odniesieniu do równości płci w środowiskach imigranckich oraz uchodźczych w kluczowych obszarach integracji. Udział kobiet, na przykład na rynku pracy, jest bowiem dużo niższy niż mężczyzn. Ta różnica między płciami została częściowo, ale nie do końca, wyjaśniona: według jednych znawców problematyki „winę” mogą ponosić tu tradycje kulturowe związane

-werken.-Racisme-discriminatie-en-de-sociale-mobiliteit-van-Surinaamse-Nederlanders.pdf (19.04.2020).

⁸¹ H. Ghorashi, *Culturalisering van de emancipatie...*, s. 5.

⁸² *Ibidem*.

z hierarchią płci, według innych – wciąż żywe stereotypy, którym ulegają społeczeństwa zachodnie w stosunku do kobiet ze środowisk zróżnicowanych etnicznie, gdy widzą w nich osoby wycofane i niechętne akulturacji. Ten wadliwie, wydaje się, wykreowany wizerunek kobiet ze środowisk imigracyjnych przeszkadza nie tylko niewykształconym i biernym osobom, ale również kreatywnym i przedsiębiorczym, na przykład absolwentkom studiów wyższych. Ważnym głosem w tej sprawie są między innymi wypowiedzi Halleh Ghorashi, uchodźczyni z Iranu, obecnie badaczki, antropolożki, profesor Vrije Universiteit w Amsterdamie, która mimo wielu przeszkód zrealizowała w Niderlandach swoje marzenia. Istotny problem, jaki podnosi, dotyczy konieczności zmiany polityki wobec kobiet wywodzących się z kultur innych niż zachodnia. Zdolność krytycznego myślenia (pozbycie się niszczących stereotypów kulturowych) oraz spojrzenia na indywidualne pragnienia, potrzeby, problemy reprezentantek różnych kultur stawia jako kwestie priorytetowe w zakresie prowadzonej obecnie polityki wobec mniejszości etnicznych. Jej głos nie jest przy tym odosobniony.

Idea zwiększenia uczestnictwa imigrantek oraz uchodźczyń w społeczeństwie holenderskim oznacza konieczność wzmożenia wysiłku w zakresie wsparcia i wzmocnienia kobiet ze środowisk allochtonicznych. Specjaliści sugerują, aby podmioty, które owo wsparcie oferują (gminy, organizacje non-profit, grupy wolontariuszy), dokonały redefinicji swoich postaw w stosunku do odbiorczyń programów/projektów pomocowych, tak aby te poczuły się faktycznymi adresatkami prowadzonych działań. Równoległe apelują o konieczność wzmocnienia również samych struktur pomocowych, aby te pracowały wydajniej w oparciu o szerokie spektrum kulturowe potrzeb imigrantek oraz uchodźczyń. Wreszcie, zdecydowanym *novum* w zmianie podejścia, wzmacniającym uchodźczynie oraz imigrantki, winny stać się działania uwzględniające aspekt płci, szczególnie istotny dla grupy kobiet pozostających w izolacji.

Największym wyzwaniem dla ruchu kobiet ze środowisk zróżnicowanych kulturowo i religijnie w Niderlandach są działania na rzecz tworzenia sojuszy transkulturowych. Ważne jest, aby kobiety z różnych kultur zbliżyły się do siebie i zaczęły wspierać we wspólnej walce przeciwko wszelkim oznakom dyskryminacji, nierównego traktowania, przeciwko stereotypom i marginalizacji. Niderlandy stoją obecnie w obliczu nowej fali emancypujących się imigrantek, zwłaszcza niemałej grupy wysoko wykształconych kobiet, które zostały długotrwale wykluczone z holenderskiego rynku pracy i zaczynają coraz głośniejsz manifestować swoją obecność.

WOMEN IN POLITICS. THE PUBLIC SPHERE

Summary

Culture, which is the basis of individual and collective mentality, has power to form and re-form human behaviour, ambitions, actions, plans, etc. The cultural dimension is therefore highly important for the issues presented in this publication.

Mentality consent to the presence of women in politics as active agents, and not only passive (absent) actors, can and does happen precisely through cultural changes. In this case, projects promoting gender equality, equal access of women and men to material and symbolic goods, such as work and prestige, play a fundamental role.

Also in the field of education, it is vital to encourage children and young adults, regardless of gender, to become involved in political life, without stigmatizing, discriminating against or perpetuating stereotypical thinking about women.

The topic of women's participation in politics still remains a vivid issue, calling for inclusion in the general public discourse and general social awareness and, above all, everyday practice. Let this publication be an invitation to do so.

Keywords: women, politics, public sphere, Poland

Kultura, będąca podstawą indywidualnej oraz grupowej mentalności, ma zdolność formowania i re-formowania ludzkich zachowań, ambicji, działań, planów etc. Wymiar kulturowy jest zatem niezwykle istotny dla spraw przedstawianych w niniejszej publikacji. Mentalnościowe przyzwolenie na udział kobiet w polityce jako aktywnych podmiotów, a nie tylko pasywnych (nie)obecnych, może nastąpić i następuje właśnie na drodze przemian kulturowych. Niebagatelną rolę odgrywają w tym przypadku różnego rodzaju przedsięwzięcia promujące równość płci, równy dostęp kobiet oraz mężczyzn do dóbr materialnych i symbolicznych, takich jak praca zawodowa czy prestiż. Także w zakresie powszechnej edukacji istotne jest, by w równym stopniu zachęcać dzieci oraz młodzież, bez względu na płeć, do angażowania się w życie polityczne. Kształcenie od podstaw pełni tu ważną funkcję, podobnie jak wychowanie ukierunkowane na równość płci, bez stygmatyzowania, dyskryminowania czy utrwalania stereotypowego myślenia o kobietach.

Temat udziału kobiet w polityce wciąż pozostaje zagadnieniem żywym, domagającym się włączenia w powszechny dyskurs oraz społeczną świadomość i nade wszystko praktykę. Publikacja ta niech będzie do tego zaproszeniem.

<https://akademicka.pl>

